

Kenniskring Staandwant visserij

www.kenniskringvisserij.nl

Verslag evaluatiebijeenkomst “Onbedoelde Bijvangst in Beeld”

Datum: Woensdag 14 december 2016
Tijd: 13:00 – 17:00 uur
Locatie: Wageningen Marine Research
Adres: Haringkade 1, IJmuiden

Aanwezig	
Jurgen Batsleer (VisNed)	Marije Siemensma (Marine Science & Communication)
Jan de Boer (UK254)	Lilliane Solé (Pathobiologie Universiteit Utrecht)
Bram Couperus (Wageningen Marine Research))	Wouter Jan Strietman (Wageningen Economic Research, notulist)
Rems Cramer (KW2), aanspreekpunt vissers	Egbert van der Tuin (Nederlandse Visserijbond)
Gerrie van den Hoek (MS1/MS3)	Kees Verbogt (Ministerie van Economische Zaken)
André Jongejan (IJM369)	Anja Bart (KW2)
Arjan Korving (SCH161), aanspreekpunt vissers	Jan Verschoor (SCH40)
Peter Noordermeer (SCH3)	Theo Wols (SCH7)
Nico van der Plas (KW1)	Peter Zaaijer (IJM7)
Reinier Romkes (PietBrouwer Electrotechniek)	Wim Zaalmink (Wageningen Economic Research, procesbegeleider)
Albert-Jan de Vries (PietBrouwer Electrotechniek)	Willem van Zonderen (IJM43)
Meike Scheidat (Wageningen Marine Research)	Kees van Zonderen (IJM43)
Afwezig met kennisgeving	
Adri Meeldijk (voormalig WR152)	Sjors van Veen (SCH78)
Boy Raspoort (IJM9)	

Verslag: Wouter Jan Strietman en Marije Siemensma

1. Opening

Marije Siemensma opent de bijeenkomst, en heet iedereen namens Rems Cramer, Wim Zaalmink en Wouter Jan Strietman welkom. De bijeenkomst is een speciale Kenniskring Staandwant bijeenkomst waarin de vraag centraal staat: wat hebben we geleerd van het onderzoeksproject “Onbedoelde Bijvangst in Beeld”? Deze bijeenkomst heeft het doel om kennis en ervaring over de uitvoering van het project op het gebied van interactie en samenwerking tussen de betrokken partijen, positief of negatief, te delen en hier lessen uit te trekken voor toekomstige projecten met de (staandwant) vloot. De inhoudelijke resultaten van het onderzoek worden na afloop van het project medio 2017 bekend gemaakt.

Het project Kenniskringen Visserij wordt gefinancierd door het Europees Visserijfonds – Investerings in duurzame visserij

2. Introductie, kennismaking en aanleiding project

Marije neemt de deelnemers kort mee in de achtergrond van het project en geeft daarbij aan trots te zijn op de deelnemende vissers die de stap gezet hebben aan het project mee te doen en het resultaat dat er gezamenlijk behaald is. MS&C (Marije) en Wageningen Marine Research, voorheen IMARES (Bram Couperus, Meike Scheidat) hebben het onderzoek in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken gecoördineerd en vormden het projectteam. Marije benadrukt de rol die Rems, als spreekbuis van de sector en de vissers zelf in het project hebben gespeeld. Zonder hen geen data en daarmee geen antwoord op de vraag hoe zit het met bruinvisbijvangst.

De samenwerking tussen een onderzoeksinstituut en de visserijsector, zeker bij de start van dit project, was niet vanzelfsprekend: de impact van een camera aan boord in combinatie met deelname aan een onderzoek dat gevoelig ligt speelden een duidelijke rol. Zo hadden de vissers zorg over wat er naast bruinvissen nog meer in de gaten gehouden zou worden, met eventueel negatieve gevolgen voor de sector.

Inmiddels zijn we vier jaar verder en hebben we gezamenlijk een knap resultaat behaald. Een resultaat waar men in binnen- en buitenland ook vol bewondering naar kijkt: hoe wij dit hier samen hebben aangepakt en met daarbij een proactieve rol van de sector is een voorbeeld voor anderen.

*Het project Kenniskringen Visserij wordt gefinancierd door het Europees Visserijfonds –
Investerings in duurzame visserij*

3. Wat ging er goed, wat kon beter en wat leren we hiervan?

Inleiding

Vanuit de Kenniskring Staandwant is de vraag gesteld om het project te evalueren. Hoewel de inhoudelijke rapportage in 2017 verschijnt ligt nu de vraag voor hoe de samenwerking tussen praktijk, overheid en wetenschap verlopen is en welke lessen we er uit kunnen trekken.

Hiervoor wordt vanmiddag de tijdlijnmethode toegepast. Wim Zaalmink begeleidt de sessie. Vragen die aan de orde komen zijn: welke momenten waren er tijdens het project van belang, wat gebeurde er toen en wat is er van geleerd? Hoe hebben we dat ervaren, wat ging goed, wat kon beter? Wat waren cruciale momenten in het project waardoor de dingen op zijn plaats vielen en er stappen konden worden gezet?

Alle aanwezigen krijgen de kans om na te denken over deze vragen, en de positieve en negatieve ontwikkelingen vanaf het begin van de bijvangstdiscussie in 2003 tot eind 2016 op een tijdlijn te zetten. De tijdlijn is geprojecteerd op een muur, en vormt na verloop van tijd een palet van reacties. De reacties vormen de aanzet van een levendig gesprek over het verloop van het project.

Het project Kenniskringen Visserij wordt gefinancierd door het Europees Visserijfonds – Investerings in duurzame visserij

Hoe het allemaal begon

De start van dit project lag in 2003. Destijds kwamen er in de media verhalen over vissers die massaal bruinvissen zouden bijvangen, onder meer aangezwengeld door vondsten van gestrande bruinvissen op de Nederlandse kust en bijvangstcijfers uit omringende landen. Er kwamen Kamervragen, en ook natuurorganisaties en de sportvissers roerden zich in de discussie. De vissers, onder begeleiding van Derk Jan Berends van de Nederlandse Vissersbond hebben vanaf de aanvang van de discussie als insteek gehad een dialoog aan te gaan op basis van feiten.

In 2008 is de Kenniskring staandwant opgericht en agendeerde dit als een van de eerste onderwerpen. Met het eerder door de vissers gekozen beleid inzake bijvangst van bruinvissen was het immers belangrijk de nodige feiten en kennis boven water te brengen. De Kenniskring, gefaciliteerd vanuit Wageningen UR, en het onderzoeksbudget dat daarmee beschikbaar was heeft ervoor gezorgd dat er onderzoek naar pingers kon worden gedaan en dat er waarnemers mee konden gaan; de staandwant vissers lieten zien dat ze ook in de praktijk mee wilden werken; men was echter nog niet overtuigd.

Toen vervolgens op de stranden (flarden van) 'verminkte' bruinvissen aanspoelden en er in de media verhalen kwamen over vissers die bijgevangen bruinvissen zouden versnijden versterkte dat de publieke aandacht.

Foto: Wageningen Marine Research

Sommige politieke partijen hebben op basis daarvan in de Tweede kamer voorgesteld de staandwantvisserij te verbieden vanwege vermeende hoge bijvangst.

In 2011 is mede naar aanleiding hiervan in opdracht van het Ministerie van EZ het Bruinvisbeschermingsplan (Camphuysen & Siemensma, 2011¹) opgesteld, met als één van de belangrijkste aanbevelingen een onderzoek uit te voeren naar de mate van bijvangst in de Nederlandse staandwantvisserij. Deze

Het project Kenniskringen Visserij wordt gefinancierd door het Europees Visserijfonds – Investerend in duurzame visserij

aanbeveling vormde voor EZ een belangrijke aanleiding om een dergelijk onderzoek te willen financieren. Ook voelde men vanuit de sector de noodzaak en urgentie om actie te ondernemen en met camera's aan boord aan te tonen wat de bijvangst door de staandwantvisserij in de praktijk is. Hiermee zou ook voorkomen worden dat de sector zou moeten worden stilgelegd.

In 2011 liep er ook een onderzoek in het kader van het kabeljauwherstelplan door WMR een pilot uitgevoerd met camera's aan boord van een schip als test om te bepalen of een dergelijk camera systeem praktisch gezien zou werken op kleinere schepen. Dit bleek in de praktijk goed te werken.

In oktober 2012 heeft het Ministerie van EZ de Staandwant vissers het aanbod voor een camera monitoringsonderzoek gedaan met de boodschap: 'take it or leave it'. Deze boodschap en de manier waarop het gebracht werd viel in eerste instantie heel slecht bij de vissers. De belangrijkste feitelijke redenen voor het 'nee' waren echter wantrouwen, onbekendheid 'met' en de eerder genoemde negatieve ervaringen met onderzoeken door observers aan boord. Het heeft vervolgens veel werk gekost om vissers toch overtuigd te krijgen om deel te nemen aan het onderzoek. Deze steun kwam er uiteindelijk ook.

Rems en Arjan Korving hebben na ruggenspraak met Derk Jan Berends, ook voorzitter van de Kenniskring Staandwant visserij, Geert Meun (Visned) en een aantal Urker IJsselmeer vissers (ervaren inzake onderzoeksprogramma's met ingrijpende consequenties) vanuit de Kenniskring de zaken op een rijtje gezet. Ook was er overleg tussen de Nederlandse vissers en hun Deense collega staandwantvissers, pioniers op het gebied van cameramonitoring. Onderzoek uit Denemarken toonde aan dat cameramonitoring goed werkte om de bijvangst van bruinvissen in beeld te krijgen. De conclusie was dat meewerken aan het voorgestelde onderzoek wenselijk was. Op basis daarvan werden, ook appellerend aan persoonlijk vertrouwen, meerdere collega's ervan overtuigd toch deel te nemen aan het onderzoek.

Hierbij bleek het lastig om Urker vissers bij het project te betrekken. De Urker staandwant vissers zijn allen voormalige IJsselmeervissers. Zij voelden zich van het IJsselmeer verdreven door ingrepen van de overheid en beperkingen waaraan vaak onderzoeken aan vooraf gingen. Op de Noordzee waren zij bang voor een zelfde situatie; zo was er angst om camera's op te hangen en data te leveren omdat men bang was dat deze gegevens tegen hen gebruikt zouden worden. Ook was niet bekend hoeveel bruinvissen er gevangen mochten worden, wat zorgde voor extra onzekerheid. Het resultaat was dat men niet mee wilde helpen aan het onderzoek.

Achteraf gezien was het toen het goede moment om een dergelijk onderzoek te starten; een dergelijk aanbod van een project van bijna zes ton vanuit het Ministerie zou naar alle waarschijnlijkheid nu, met alle bezuinigingen, niet meer

---

¹ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2011/11/23/bruinvisbeschermingsplan-conservation-plan-for-the-harbour-herring-phocoena-phocoena-in-the-netherlands-towards-a-favourable-c>

gedaan kunnen worden. Wegens de grote maatschappelijke aandacht en spanning wat bruinvissen betreft heeft EZ alle zeilen bijgezet om de financiering mogelijk te maken, ook om de discussie te kunnen kanaliseren.

Omgang met camerabeelden en zorg over gebruik daarvan

Niet alleen bij de Urker vissers heerste er angst en wantrouwen over het gebruik van de verzamelde gegevens ten nadelen van de sector (die angst is er nu overigens nog steeds). Om deze zorg te adresseren is in nauw overleg met de vissers in de deelnemersovereenkomst het volgende vastgelegd:

- Het onderzoek kijkt uitsluitend naar bijvangst van bruinvissen; er worden geen andere gegevens verzameld. Alleen onderzoekers die een geheimhoudingsverklaring hebben getekend bekijken de beelden in een afgesloten ruimte (niemand anders heeft toegang).
- Na afloop van het project worden alle beelden vernietigd of, als de sector dit aangeeft, overhandigd aan de vissers; zij beslissen vervolgens zelf wat zij hiermee doen en of deze beelden ooit ergens anders voor worden gebruikt.

Deze toezeggingen waren voor veel vissers een belangrijke geruststelling en voorwaarde om deel te nemen aan het onderzoek.

Foto: Marije Siemensma

Techniek

Bij het project is een Canadees cameramonitoringssysteem, inclusief software voor data analyse, gebruikt. Gelet op de noviteit van cameramonitoring waren er niet of nauwelijks soortgelijke systemen beschikbaar.

Deze afhankelijkheid van een bepaald systeem is een beperking gebleken. Bij storing of kapotte onderdelen, was dit niet eenvoudig en zonder al te veel kosten te verhelpen. In het begin werkte dit systeem minder goed (kinderziektes), later wel; denk hierbij aan kapotte camera's die niet waterdicht waren.

Het project Kenniskringen Visserij wordt gefinancierd door het Europees Visserijfonds – Investerings in duurzame visserij

Door de vissers werd bij aanvang van het project aangegeven dat kleine schepen met dagvisserij (in vergelijking met grote kotters en trawlers met een vast aanlandschema) voor grotere technische en operationeel- technische problemen zouden zorgen. Dit advies is aanvankelijk in de wind geslagen, hetgeen kostenverhogend heeft gewerkt. De situatie aan boord van de schepen en daarmee de installatie, bleek per schip anders te zijn, waardoor het goed draaiend krijgen van het monitoringsysteem bij het gros van de deelnemende schepen meer technische aanpassingen vereiste en daarmee aanzienlijk hogere kosten. Het installatie proces en de technische kinderziektes zorgden voor de nodige frustratie.

Daarbij kwam dat in het geval van storing het installatiebedrijf deze niet altijd per direct kon verhelpen. EZ heeft extra geld ter beschikking gesteld om een goede installatie van de systemen mogelijk te maken. Achteraf gezien is de installatie en werking van een dergelijk systeem onderschat.

Melding en aanlanding bijgevangen bruinvissen

Aangegeven werd dat de samenwerking met de afdeling Pathobiologie van de Universiteit Utrecht erg goed verliep: Nagenoeg alle bijvangst is aangeland en snel en discreet opgehaald door de universiteit. Ook hebben vissers bruinvissen gemeld die bijgevangen werden als de camera's niet aanstonden. Dit is niet vanzelfsprekend en is als erg positief ervaren.

Onderzoeksquotum:

Vanwege het onverwacht verdubbelen van het aantal pulsontheffingen ging in 2014 de huurprijs van tong explosief omhoog. Daardoor dreigde dat er helemaal of beperkt kon worden gevestigd (inmiddels werd er voornamelijk nog op tong gevestigd vanwege de slechte vangsten van andere soorten, met name kabeljauw), waarmee de doorgang/ representativiteit van het project werd bedreigd.

In 2014 is daarom door het projectteam en de vissers met EZ gesproken over de mogelijkheden om een wetenschapsquotum van tong toe te kennen aan deelnemers van het onderzoek. Rems heeft namens de vissers een aanvraag gedaan, ondersteund door MS&C vanuit het projectteam. De aanvraag werd gehonoreerd, op basis waarvan een aantal vissers alsnog aangaven mee te willen doen met het onderzoek. De deelnemende vissers kregen het wetenschapsquotum voor tong ook ter compensatie van gemaakte kosten (tijd, visverlet, schade).

Het door EZ toekennen van het wetenschapsquotum van tong voor deelnemende vissers was een belangrijk onderdeel van het succes van dit project. Voor de deelnemers van het eerste uur, die zonder enig direct (financieel) voordeel in gestapt zijn een enorme (financiële, maar ook morele) steun in de rug. Wat betreft de status van de overheid als (betrouwbare, meedenkende) partner een enorme boost. En een trigger voor de twijfelaars.

*Het project Kenniskringen Visserij wordt gefinancierd door het Europees Visserijfonds –
Investerings in duurzame visserij*

Zeehonden en bruinvis

In 2014 kwam wetenschappelijk bewijs dat de verminking van bruinvissen door zeehonden werd veroorzaakt. Dit gegeven loste veel op voor de sector: er werd niet meer met de vingers naar de staandwantsvissers gewezen. De maatschappelijke druk viel daardoor grotendeels weg; ook nu is er vanuit de maatschappij minder druk op de uitkomsten van het onderzoek.

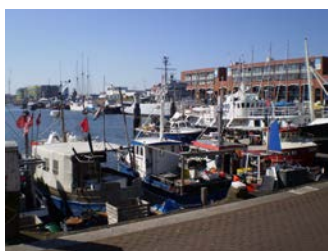

Foto's: Wouter Jan Strietman (rechterfoto: januari 2009, Razende Bol, Texel)

Staadwantsvissers kregen een gezicht en worden serieus genomen

Door het project gingen vissers samenwerken: onderling, maar ook met overheid, wetenschap en NGO's. Openheid en transparantie door deelname aan het project heeft daarbij enorm geholpen bij de relatie met andere partijen en de belangen van kleinschalige vissers. Vissers merken dit wellicht niet direct, maar zeker indirect.

Zo wordt mede door dit project en de Kenniskring Staandwant de groep staandwantsvissers serieus genomen bij partijen zoals EZ. Voorafgaande hieraan werden ze gezien als een 'schimmig groepje scharrelaars'. Andersom blijken voor de vissers de medewerkers van 'EZ', wetenschappers een NGO's benaderbare, (soms aardige) mensen te zijn die er niet op uit zijn om 'vissers de nek om te draaien'.

Het project Kenniskringen Visserij wordt gefinancierd door het Europees Visserijfonds – Investerings in duurzame visserij

4. Tips en adviezen

Tijdens de discussie zijn de volgende tips en adviezen meegegeven:

- Luister en werk samen met mensen uit de praktijk; pas deze (ook technische) kennis toe in het project vanaf het begin.
- Vissers zijn ook mensen met veel hart voor hun vak. Benader ze met respect. 'Oprechte interesse doet wonderen. Kijk naar de vissers c.q. Marije en naar Bram en Willem van Zonderen'
- Vissers, wetenschappers, ambtenaren etc. zijn allemaal gewoon mensen. Maar spreken wel (in figuurlijke- en soms in letterlijke zin) een andere taal. Inlevingsvermogen is van belang als er met een diversiteit aan partijen wordt gewerkt. Zorg voor 'vertalers', die beide talen spreken.
- Zorg voor praktische, technische support op locatie (havens), voor snelle oplossing van problemen.
- Camera's zijn veel handiger te gebruiken bij monitoring van gebeurtenissen die weinig plaatsvinden (zoals bijvangst bruinvissen). Dan is een camera goedkoper dan menselijke waarnemers.
- Windparken: in 2017 komen er pilots voor medegebruik. Er is een idee voorgesteld om daarbij ook te monitoren en in die context zou een cameraproject zoals dit goed kunnen aansluiten.
- Deze sector verdient meer positiviteit naar buiten toe. Er worden nog vaak negatieve verhalen verteld over staandwantvisserij. Als deze visserij een positief imago krijgt wordt het ook aantrekkelijker voor jonge mensen om hierin te stappen. Een projectvideo en aandacht in de media (een 'grote krant') worden als suggestie genoemd.
- Zorg ervoor dat (tussentijdse) resultaten met de sector worden gedeeld voordat deze breed bekend worden gemaakt.

5. Conclusies

Veel van de betrokkenen omschrijven het als een wonder dat dit proces zo goed gegaan is. 'Dit project toont aan dat samenwerking loont. Ik heb bij veel projecten gezeten waar het niet werkt, maar jullie laten zien dat het wel kan', wordt genoemd.

Het succes van dit project is volgens de deelnemers toe te schrijven aan de volgende factoren:

- De vissers geloofden in hun onschuld en wilden laten zien wat er gebeurt op zee (let wel: de grijze zeehond was aan het begin van het project nog niet in beeld als veroorzaker van een deel van de 'verminkte' aangespoelde bruinvissen); zij lieten daarom de camera's aan boord toe en werkten actief mee aan dit project.
- Degenen die vanaf het begin hebben meegedaan, deden dat zonder extra onderzoeksquotum. Zij deden dus mee zonder beloning/vergoeding.
- Een aantal vissers die het vertrouwen van hun collega's hebben, hebben geïnvesteerd in het overtuigen van hen om deel te nemen op basis van argumenten, een duidelijke uitleg van de voor- en nadelen en het belang van het onderzoek voor de sector (transparantie, niets te verbergen). Daarop hebben de collega's besloten deel te nemen of deelname van collega vissers niet te dwarsbomen.
- 'Koplopers' namens de visserij (Arjan, Rems, maar ook vissers als Theo Wols en Nico van der Plas) zijn gesteund vanuit de Kenniskring staandwant. Door het netwerk, facilitering zoals vergaderschema en secretariaat, enige vergoeding van onkosten etc.)
- De overheid heeft meegedacht- en meegedaan door snel en positief te handelen wat betreft het toekennen van wetenschapsquotum.
- De overheid wilde weten wat er precies gebeurde, wat de situatie was en stelde geld beschikbaar.
- Tegelijkertijd zijn er stevige afspraken gemaakt over hoe om te gaan met de camerabeelden en de resultaten.
- Inzet van een onafhankelijke partij (in dit project MS&C) als schakel tussen praktijk, wetenschap en overheid, en die dus niet een direct betrokkene is, bleek zeer waardevol. Een dergelijke partij vervult een bemiddelende rol zonder eigen belang bij de uitkomst.

Dit alles hielp om het wederzijdse vertrouwen in elkaar te hebben en dit project op poten te zetten. Daarbij hebben ook personen zoals Marije, Rems en Arjan een belangrijke rol gespeeld als 'vertalers'. De vissers Rems Cramer en Arjan Korving hebben hard aan het project getrokken, omdat zij vertrouwen hadden in de uitkomst (weinig of geen bijvangst). Zij hebben daarbij hun eigen positie op het spel durven te zetten.

Kortom: iedereen heeft in dit project zijn nek uitgestoken en juist door het onderlinge vertrouwen is het resultaat een project waarop alle betrokkenen trots zijn. Dit project heeft enorm geholpen om de relatie en vertrouwen tussen visserij, onderzoek en overheid te verbeteren.

Het project Kenniskringen Visserij wordt gefinancierd door het Europees Visserijfonds – Investerend in duurzame visserij

6. Vervolg en afspraken

Zoals ook bij de start van het project is afgesproken, wordt voordat de resultaten naar buiten gaan, de uitkomst met voormannen en de sector besproken en wordt een communicatiestrategie bepaald.

Vanuit het project Kenniskringen Visserij worden filmpjes gemaakt. Ook dit project zou gefilmd kunnen worden. Deze beelden kunnen later door de staandwantvisserij ook voor promotie doeleinden gebruikt worden. Gegadigden voor filmers aan boord: Jan de Boer (UK254), Harry Tuin (KW2), Willem van Zonderen (IJM43).

7. Afsluiting

Wim sluit de sessie af met de boodschap dat het positief is om te zien hoe de samenwerking verlopen is. Waar er in andere trajecten argwaan kan zijn t.o.v. overheid en wetenschap was er hier vertrouwen. Met deze groep is iets neergezet waar we allemaal trots op kunnen zijn en het zou mooi zijn als we dat in de toekomst kunnen voortzetten. Wellicht na de zomer in een nieuw kenniskringachtig project gefinancierd vanuit het nieuwe visserijfonds.

Marije bedankt Wageningen UR voor het faciliteren van deze speciale Kenniskring, alle betrokkenen voor hun deelname en nodigt iedereen uit voor een afsluitende borrel.

*Het project Kenniskringen Visserij wordt gefinancierd door het Europees Visserijfonds –
Investering in duurzame visserij*

Samenvattende tabel met gebeurtenissen en lessen

Tijdstip	Gebeurtenis
2003-2011	<ul style="list-style-type: none"> • Aangespoelde bruinvissen komen in de publieke belangstelling • Bruinvisbeschermingsplan • Pilot camera onderzoek kabeljauwherstelplan
Begin 2012	Stopzetting staandwant visserij of aantonen dat er geen bijvangst is
Oktober 2012	Aanbod LNV/EZ: subsidie voor camera monitoringsonderzoek: "take it or leave it" → weerstand bij vissers vanwege de manier van brengen van deze boodschap
Oktober 2012	Definitieve toezegging van subsidie voor project steun in de rug
2013	Vaststellen deelnemersovereenkomst om wantrouwen weg te halen bij vissers
2013-2016	Weinig geschikte camera systemen beschikbaar, alleen een Canadees systeem → afhankelijkheid zorgde voor trage afhandeling van klachten en problemen
2013-2014	Diversiteit van boordomstandigheden zorgden voor aanpassingsproblemen van camerasysteem → veel frustratie bij deelnemers
Begin 2014	Positieve impuls van EZ door extra subsidie voor opgetreden technische problemen
	Samenwerking met Universiteit Utrecht heel goed – snelle en discrete behandeling van gevangen bruinvis
2014	Hoge huurprijs van tong en daardoor bijna onbetaalbaar voor vissers: Positieve impuls door EZ door toekenning wetenschappelijk tong quotum
Nov 2014	Berichten over aanvallen van zeehonden op bruinvissen → minder maatschappelijke druk
Dec 2016	Evaluatiebijeenkomst project
Voorjaar 2017	Publicatie resultaten project

